

ปฐมบทเจดีย์แห่งดินแดนสุวรรณภูมิ

The First Stupa in the Land of Suvarnabhumi

อังคณา ใจเหิม*

Angkana Jaiherm

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม

School of Liberal Arts, Siam University

*angkana@siam.edu

บทคัดย่อ

องค์พระปฐมเจดีย์เป็นพระสถูปเจดีย์ของพระพุทธศาสนาแห่งแรกในประเทศไทย ครั้นสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งสมณทูตมาประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ก่อสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกมากกว่า 2,000 ปี ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีลักษณะเป็นเจดีย์กลมทรงระฆังฐานแผ่กว้างสูงใหญ่งดงามตามแบบสถาปัตยกรรมของไทย ออกแบบการวางผังพระวิหารไว้ 4 ทิศ ประดิษฐานประติมากรรมพระพุทธรูปปางประสูติ ปางตรัสรู้ ปางประทานปฐมเทศนา และปางเสด็จปรินิพพาน ต่อเนื่องกันในลักษณะการเวียนประทักษิณรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ปรากฏศิลปกรรมอันงดงาม ภาพจิตรกรรมแบบประเพณีและร่วมสมัยสื่อถึงเรื่องราวความเป็นมาของพระพุทธศาสนา และการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ ภาพเทพชุมนุมภายในพระวิหารมีความโดดเด่นใช้เทคนิคการวาดแบบตะวันตกมีรูปร่างลักษณะสอดคล้องตามความเป็นจริงไม่ยากเกินไปที่จะจินตนาการ ทำให้เข้าถึงหลักความเชื่อทางศาสนาได้ง่ายขึ้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย

พระสถูปเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยถือเป็นปูชนียสถานอันสำคัญทางพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาของพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นบ่อเกิดประวัติศาสตร์ศิลปกรรม วัฒนธรรมประเพณี และเป็นเวทีคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวต่างชาติทั่วโลก

คำสำคัญ : ปฐมเจดีย์ พุทธศาสนา ดินแดนสุวรรณภูมิ

Abstract

Phra Pathom Chedi is the first Buddhist stupa in Thailand. More than 2,000 years ago, King Ashoka the Great sent an embassy to expand Buddhism in the land of Suvarnabhumi. The stupa was built around the year 193 BCE. Inside the stupa are Buddha's relics. It is characterized by a bell-shaped round stupa with a wide-spreading base and a large and beautiful Thai architectural style. The temple layout is designed in four directions, enshrining the Buddha statues of the Pang Prasut, Pang Tratsaru, Pang Prathanpathommathesana, and Pang Sadetpariniphan. Continuity in the form of a circular path around the stupa. Traditional and contemporary paintings have conveyed the story of Buddhism's history and the construction of Phra Pathom Chedi. The images of angels inside the temple are distinctive, using western drawing techniques. It looks realistic and can be easily imagined and accessible to religious beliefs. It shows the influence of Western art on Thai society.

As the largest pagoda in Thailand, it is an important historical site in Buddhism. It shows the faith of the kings from the past to the present. It is worshipped by Thais and foreigners around the world.

Keywords : Pathom Chedi, Buddhism, land of Suvarnabhumi

บทนำ

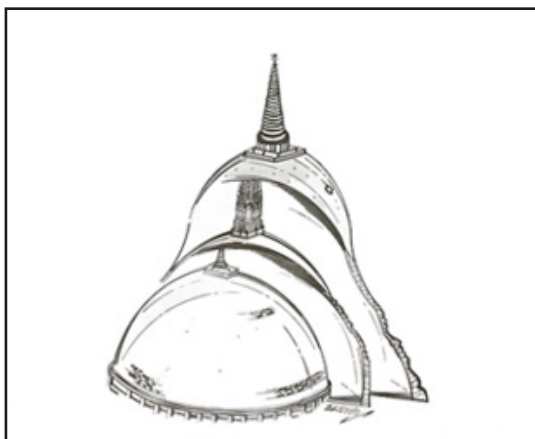
เจดีย์เป็นสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาสร้างขึ้นเพื่อเคารพบูชาและระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้วรวมถึงพระธรรมคำสอนของพระองค์

คำว่า “เจดีย์” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 มีความหมายว่า สิ่งซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟางมียอดแหลมบรรจุสิ่งที่มีค่ามีพระธาตุ สิ่งหรือบุคคลที่เคารพนับถือ (Royal Institute, 1999) สมเด็จพระมหาปริณายกเจ้าคณะรองราชูปถัมภ์ให้ความหมายว่าสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา ตามที่ปรากฏอยู่ในพระมหาปรินิพพานสูตรและมีลิตปัญหา กำหนดว่าเจดีย์ในพระพุทธศาสนามี 4 ประเภท ประกอบด้วย ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ (Damrong Rajanubhab, 1971) สอดคล้องกับ Leksum (1992) อธิบายลักษณะเจดีย์ไว้ว่า พระเจดีย์หรือเจดีย์มี 4 ประเภท ประกอบด้วย 1) ธาตุเจดีย์ คือสิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ และพระเจ้าจักรพรรดิ 2) บริโภคเจดีย์ คือสิ่งเวชนียสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ เช่น ประสูติ ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน 3) ธรรมเจดีย์ คือคาถาแสดงพระอริยสัจหรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก 4) อุเทสิกเจดีย์ คือสิ่งของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า มีได้กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยไว้ว่า ในยุคก่อนมีบริโศกเจดีย์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ก่อนปรินิพพานคือ สังเขปนียสถาน 4 แห่ง และเมื่อทรงปรินิพพานแล้วมีเจดีย์ที่เมืองต่าง ๆ ได้รับส่วนแบ่งพระบรมธาตุนำไปประดิษฐานไว้เพียง 8 แห่งเท่านั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงยกย่องพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นประธานของประเทศและขยายไปทั่วอาณาเขตปกครองของพระองค์ตลอดจนประเทศต่าง ๆ ทำให้ผู้อยู่ไกลจะไปสักการบูชาถึงพระพุทธเจดีย์ลำบาก พระองค์จึงทรงให้รวบรวมพระบรมธาตุมาแบ่งใหม่เป็นส่วนน้อย ๆ แล้วนำไปประดิษฐานที่เจดีย์ตามเมืองที่มีผู้นับถือพุทธศาสนามากเพื่อเป็นที่สักการบูชา (Damrong Rajanubhab, 1971)

องค์พระปฐมเจดีย์ 3 สมัย

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายมาถึงประเทศไทย ณ สุวรรณภูมิด้วยอิทธิพลของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง พระองค์ได้สร้างวิหารและเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุถึง 84,000 แห่ง และส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระศาสนายังทิศต่าง ๆ ตลอดรัชกาลของพระองค์ ดังที่ Na Paknam (1995) กล่าวในหนังสือสรุปเจดีย์ในประเทศไทยว่าจากบันทึกต่าง ๆ ที่ปรากฏอ้างว่าศาสนาพุทธเข้ามาสู่ดินแดนสยามประเทศซึ่งยุคนั้นเรียกว่าสุวรรณภูมิประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 โดยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะของอินเดียได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังสุวรรณภูมิคือ พระโสณะและพระอุตตระ โดยนำพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในสยามประเทศตั้งแต่เมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติละว้า มีราชธานีตั้งอยู่ ณ เมืองนครปฐม ซึ่งเรียกนามในสมัยนั้นว่าเมืองทวารวดีมีหลักฐานคือ พระปฐมเจดีย์ปรากฏอยู่ มีโบราณวัตถุ เช่น ศิลาทำเป็นรูปพระธรรมจักร พระพุทธรูป และภาษาที่จารึกพระธรรมเป็นภาษามคธกับทั้งยังมีคติที่ถือกันเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป เช่น ทำพระแท่นพุทธอาสน์และรอยพระพุทธรูป เป็นที่สักการะบูชาปรากฏต่อมา อีกหลายสิ่งสำคัญเหล่านี้แสดงว่า พระพุทธศาสนาซึ่งแรกมาประดิษฐานในประเทศสยาม เป็นลัทธิเถรวาทอย่างที่ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชให้สั่งสอนยังนานาประเทศ จึงสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศสยามตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 500 และนับถือกันมั่นคงแต่ครั้งนั้น (Damrong Rajanubhab, 1971) ในหนังสือทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 2 กล่าวว่าพระปฐมเจดีย์องค์เดิมนั้นไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่จากการสันนิษฐานทางโบราณคดีเชื่อกันว่าสร้างขึ้นในสมัยที่ยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูปไว้บูชาแทนองค์พระพุทธรูป คงจะสร้างขึ้นครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังแคว้นสุวรรณภูมิ ลักษณะเจดีย์เดิมเป็นรูปโอคว่ำหรือบาตรคว่ำ คล้ายกับสัญลักษณ์เจดีย์ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย (Fine Arts Department, 1995)

ภาพที่ 1 ภาพวาดองค์พระปฐมเจดีย์ 3 สมัย
ที่มา : Naracha (2024)

เรื่องพระปฐมเจดีย์นั้นท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เรียบเรียงไว้เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2408 ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าที่เมืองนครไชยศรีมีพระเจดีย์ใหญ่องค์หนึ่งเป็นพระเจดีย์ยอดปรางค์ตอนหนึ่ง ฐานล่างกลมเป็นรูปประฆังตอนหนึ่ง พิศุทธาจารย์เห็นจะทำมาหลายคราวราชบุรุษเรียกว่าพระประธม ด้วยความประสงค์ของคนทั้งหลายว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาบรรทมอยู่ที่นั่น แต่เห็นว่าจะไม่ถูกด้วยได้ทอดพระเนตรเห็นหนังสือเก่า ๆ เขียนไว้ว่าพระปฐมเจดีย์ เมื่อแต่ก่อนยังไม่ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติได้เสด็จไปนมัสการหลายครั้ง เป็นมหาเจดีย์ใหญ่กว่าพระเจดีย์ในประเทศไทยทุก ๆ แห่ง เป็นของเก่ามาช้านานก่อนพระเจดีย์ในประเทศไทยจึงได้เรียกว่า “พระปฐมเจดีย์” (Fine Arts Department, 1985)

ประวัติการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ในตอนเริ่มแรกยังไม่ปรากฏแน่ชัดว่าผู้ใดสร้างและสร้างในสมัยใด จากการสันนิษฐานของหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เชื่อว่าเดิมการสร้างพระปฐมเจดีย์ในยุคเริ่มแรกเป็นเจดีย์ที่เกิดจากการขึ้นาของพระสมณทูตอย่างพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระในสมัยพระเจ้าอโศก (พ.ศ. 350) ที่ได้เดินทางมาเผยแผ่ศาสนาในบริเวณสุวรรณภูมินี้ รวมถึงได้มีการนำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุในพระปฐมเจดีย์ จึงทำให้สันนิษฐานต่อได้ว่ารูปทรงและศิลปะของพระปฐมเจดีย์ในขณะเริ่มแรกน่าจะมีรูปทรงแบบทรงโอคว่ำคล้ายกับเจดีย์ทรงโอคว่ำในประเทศอินเดีย หรืออย่างเดียวกับสถูปารามเจดีย์ในกรุงอนูราธบุรี ประเทศศรีลังกาก็เป็นได้ อีกทั้งพระปฐมเจดีย์ในยุคเริ่มแรกยังมีขนาดเล็กและรูปทรงแตกต่างกับพระปฐมเจดีย์องค์ในปัจจุบัน ต่อมาเจดีย์ได้ถูกสร้างต่อเติมโดยพระยาพาน ในช่วงปี พ.ศ. 569 โดยทำเป็นทรงยอดปรางค์บนทรงบาตรคว่ำหรือโอคว่ำ เนื่องจากพระยาพานพยายามสร้างพระเจดีย์เพื่อเป็นการล้างบาปที่ได้ฆ่าบิดาและผู้มีพระคุณไป (Panyasiri & Katapunyo, 2013) กระทั่งรัชกาลที่ 4 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริให้มีการบูรณะพระปฐมเจดีย์ขึ้นในปี พ.ศ. 2396 และตั้งชื่อว่า “พระปฐมเจดีย์” สร้างเป็นเจดีย์ทรงระฆังครอบลงไปบนเจดีย์เดิม

อย่างไรก็ตามการบูรณะไม่ได้เสร็จสิ้นในสมัยของพระองค์จึงเป็นหน้าที่มอบหมายในรัชสมัยต่อมาทำหน้าที่บูรณะพระปฐมเจดีย์และบริเวณโดยรอบจนกระทั่งเสร็จสิ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 และยังคงมีการบูรณะทำนุบำรุงองค์พระปฐมเจดีย์และอาคารในบริเวณวัดมาตลอดทุกรัชสมัยปัจจุบันตั้งอยู่อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม คนพื้นที่มักจะเรียกว่า “วัดใหญ่ วัดพระประธม วัดพระบรรทม หรือวัดพุทธธรรมธาตุ” เป็นวัดในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกายพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรรมหาวิหาร มีเจดีย์ขนาดใหญ่ที่สวยงามโดดเด่นเป็นประธานศูนย์กลางของวัด (Wat Phra Pathom Chedi, 1984)

ภาพที่ 2 ภาพถ่ายองค์พระปฐมเจดีย์
ที่มา : Researcher (2024)

พระอุโบสถและพระวิหารสำคัญที่ตั้งอยู่ในโบราณสถานแห่งนี้

- **พระอุโบสถ** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ การสร้างครั้งแรกไม่ปรากฏปีที่สร้างชัดเจน ต่อมามีการสร้างทับตรงจุดเดิมในระดับพื้นที่สูงขึ้นตามพระประสงค์ของรัชกาลที่ 4 และมีการก่อสร้างทับลงไปอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 7 เสร็จสิ้นในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2475 มีขนาดกว้าง 12.50 เมตร ยาว 29.23 เมตร เป็นอาคารชั้นเดียว โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบ รูปแบบทรงอาคารของพระอุโบสถออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
- **พระวิหารทิศใต้ (วิหารปัญจวัคคีย์)** รัชกาลที่ 4 ทรงก่อฤกษ์สร้างวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2404 กว้าง 8 เมตร ยาว 21 เมตร โดยโครงสร้างแบบก่ออิฐถือไม้ เป็นอาคารชั้นเดียว ผนังก่ออิฐถือปูน ปัจจุบันภายในมีภาพจิตรกรรมร่วมสมัย หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ
- **พระวิหารทิศตะวันตก (วิหารพระนอน)** รัชกาลที่ 4 ทรงก่อฤกษ์สร้างวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2404 กว้าง 8 เมตร ยาว 21 เมตร เป็นอาคารชั้นเดียว โครงสร้างแบบก่ออิฐถือไม้ บางส่วนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ
- **พระวิหารทิศเหนือ (วิหารพระร่วงฯ)** เดิมเรียกวิหารพระประสูติ รัชกาลที่ 4 ทรงก่อฤกษ์สร้างวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2404 กว้าง 8 เมตร ยาว 21 เมตร เป็นอาคารชั้นเดียว โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบเป็นอาคารชั้นเดียวลักษณะตริมุขแบบทรงไทย

- **พระวิหารทิศตะวันออก (วิหารหลวง)** รัชกาลที่ 4 ทรงก่อฤกษ์สร้างวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2404 เช่นกัน กว้าง 10 เมตร ยาว 27 เมตร เป็นอาคารชั้นเดียว โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ (Panyasiri & Katapunyo, 2013) เดิมทีพระวิหารหลวงนี้ห้องด้านนอก มีขนาดใหญ่กว่าห้องด้านในที่ประดิษฐานพระแท่นบูชาและช่องแสงทางผนังฝั่งทิศตะวันตกของห้องด้านในนี้ ยังเป็นหน้าต่างขนาดเล็กไม่ใหญ่ รัชกาลที่ 6 โปรดให้มีการปฏิสังขรณ์พระวิหาร โดยให้รื้อผนังสกัดห้องด้านนอกเข้ามาให้ห้องด้านหน้าแคบลงแต่ให้ห้องด้านในใหญ่ขึ้น และเจาะผนังฝั่งตะวันตกของห้องด้านในให้เป็นคูหากว้างกว่าเดิมจนสามารถมองเห็นองค์พระปฐมเจดีย์ได้อย่างชัดเจน (King Mongkut, 2002)

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายพระวิหารทิศตะวันออก (วิหารหลวง)

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารใต้

ที่มา : Researcher (2024)

ศิลปกรรมที่ปรากฏในองค์พระปฐมเจดีย์

ปูชนียวัตถุและโบราณวัตถุที่ประดิษฐานที่องค์พระปฐมเจดีย์ จากบทสัมภาษณ์พระศรีสุธรรมเวที ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2552 อ้างถึงใน Thitiyano (2009) เรื่องการศึกษา องค์พระปฐมเจดีย์ในฐานะสื่อสัญลักษณ์แห่งการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา กล่าวถึงปูชนียวัตถุและโบราณวัตถุที่ปรากฏมีดังนี้

พระเจดีย์องค์เดิมสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในราว พ.ศ. 235-300 มีลักษณะเป็นแบบสาญจีเจดีย์ (ทรงบาตรคว่ำ) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 569 พระยาพานผู้ครองเมืองในสมัยนั้นต้องการล้างบาปที่กระทำผิดมาไว้ จึงต่อเติมองค์พระพุทธรูปเจดีย์ให้สูงขึ้นอีกเท่าณเขาเหิน ประมาณ 400 ฟุต มีขนาดกลมโดยรอบ 800 ฟุต ส่วนทรงของพระสถูปเจดีย์ได้แปลงจากของเดิม กลายเป็นรูปทรงบาตรคว่ำยอดปรางค์ ครั้นกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงผนวชอยู่ได้เสด็จมานมัสการ ทรงพระดำริว่าเป็นพระเจดีย์ใหญ่โตและเก่าแก่กว่าพระเจดีย์องค์อื่น ๆ ที่มีในประเทศไทยสมควรบูรณปฏิสังขรณ์ให้คืนดีดังเดิม เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วจึงโปรดให้ดำเนินการปฏิสังขรณ์ขึ้น ส่วนพระเจดีย์องค์เดิมมีขนาดและลักษณะเป็นอย่างไรก็โปรดให้คงไว้ โดยสร้างพระมหาเจดีย์สถูปใหญ่หุ้มองค์เดิมไว้ภายใน เริ่มการก่อสร้างเมื่อ

ปี พ.ศ. 2396 สมัยรัชกาลที่ 4 แต่ยังไม่ทันได้ยกยอดด้วยเสด็จสวรรคตเสียก่อนใน พ.ศ. 2411 ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จึงได้เสด็จพระราชดำเนินมายกยอดพระมหามงกุฎ องค์พระปฐมเจดีย์ ในปี พ.ศ. 2413 แล้วทรงปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกมากมาย

องค์พระปฐมเจดีย์รูปปัจจุบันจึงปรากฏเป็นเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีลักษณะแบบทรงไทย รูปประฆังคว่ำยอดแหลม ปากผายมหึมา โครงสร้างเป็นไม้ (ไม้ซุง) รััดด้วยโซ่หิมา ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยแผ่นกระเบื้องเคลือบสีส้ม สูง 120 เมตรกับ 45 เซนติเมตร ประกอบด้วยวิหาร 4 ทิศ มีคตพระระเบียง ชักแนวถึงกันโดยรอบเป็นวงกลมมีกะเปาะกันทรวดทั้ง 4 ทิศ มีกำแพงแก้ว 2 ชั้นล้อมรอบพื้นที่ โดยสร้างครอบพระเจดีย์รูปทรงบาตรคว่ำยอดปรangkของเดิมไว้ภายใน

- **พระพุทธสิหิงค์ (จำลอง)** เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะ หน้าตักกว้าง 1.20 เมตร สูง 1.62 เมตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โปรดให้หล่อจำลองจากพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพระบรมราชวัง แต่ขยายให้ใหญ่กว่าองค์เดิม แล้วโปรดให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่ซุ้มจระนำ ณ องค์พระปฐมเจดีย์ด้านทิศตะวันตก

- **พระประธานในพระอุโบสถ** เป็นพระพุทธรูปศิลาขาวแกะสลักขนาดใหญ่ ปางประทานปฐมเทศนา ประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสองลงบนฐานที่ทำเป็นกลีบบัวบานรองรับ สร้างในสมัยทวารวดี (พ.ศ. 1000-1600) เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระเมรุ (ร้าง) ด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถ เมื่อปี พ.ศ. 2404

- **พระร่วงโรจนฤทธิ์** เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ หล่อด้วยโลหะ สูง 7.50 เมตร เดิมเป็นพระพุทธรูปชำรุดจมอยู่ในพื้นวิหารวัดโบราณในเมืองศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เหลืออยู่แต่พระเศียร พระหัตถ์และพระบาท โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดให้อัญเชิญลงมายังกรุงเทพฯ แล้วโปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นให้บริบูรณ์เต็มพระองค์ ตั้งการพระราชพิธีหล่อที่วัดพระเชตุพนฯ เมื่อ พ.ศ. 2456 เสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในซุ้มพระวิหารทิศเหนือตรงบันไดใหญ่ที่องค์พระปฐมเจดีย์ แล้วได้มีพระบรมราชโองการโปรดให้ถวายพระนามพระพุทธรูปปฏิมากรนี้ว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธราชูปถัมภ์” ได้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของล้านเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทำบุญสมโภชองค์พระปฐมเจดีย์พร้อมกับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของล้านเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ไว้ที่ฐานซุ้มพระร่วงโรจนฤทธิ์ ตามความในพระราชพินัยกรรมของพระองค์

- **พระพุทธรูปเชษฐา** เป็นพระพุทธรูปศิลาขาวแกะสลักขนาดใหญ่ปางประทานปฐมเทศนา ประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสองลงบนฐานที่ทำเป็นกลีบบัวบานรองรับ สร้างในสมัยทวารวดี (พ.ศ. 100-1,600) เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระเมรุ (ร้าง) ด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ แต่ต่อมาไม่ทราบว่าเป็นยุคสมัยใด ได้มีผู้แบ่งแยกองค์พระพุทธรูป เคลื่อนย้ายออกไปยังที่ต่าง ๆ หลายแห่งและมีบางส่วนของพระพุทธรูป เช่น ส่วนพระขงฆ์ ส่วนองค์พระเก็บรักษาอยู่ที่คตระเบียงองค์พระปฐมเจดีย์ ครั้นถึงปี พ.ศ. 2510 ทางกรมศิลปากรได้รวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปดังกล่าวนี้ไว้ได้เป็นหลายชิ้น รวมทั้งชิ้นส่วนที่เก็บรักษาอยู่ที่

องค์พระปฐมเจดีย์ ประกอบกันเป็นองค์พระพุทธรูปขึ้นได้จำนวน 3 องค์ วัดพระปฐมเจดีย์จึงได้ร่วมกับกรมศิลปากรอัญเชิญพระพุทธรูปศิลาขาวที่ประกอบเป็นองค์พระพุทธรูปบริบูรณ์แล้วนี้ 1 องค์ ขึ้นประดิษฐานไว้ที่ลานชั้นลดด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ แล้วกรมศิลปากรได้ถวายพระนามว่า “พระพุทธรนเรศวรเศวตอัมมมัยมณี ศรีทวารวดี ปุชนิยบพิตร”

- **พระพุทธรินันตราย** เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิ หน้าตักกว้าง 1.50 เมตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดให้สร้างขึ้นประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารด้านทิศตะวันออกหรือพระวิหารหลวง

- **พระปางโปรดปัญจวัคคีย์** เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นนั่งขัดสมาธิ หน้าตักกว้าง 1.50 เมตร ปางประทานปฐมเทศนา มีพระสาวก 5 รูป นั่งล้อมอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดให้สร้างขึ้นประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารด้านทิศใต้หรือพระวิหารปัญจวัคคีย์

- **พระปางนาคปรก** เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นนั่งขัดสมาธิ ประทับนั่งบนขนดพญานาค 7 เศียร หน้าตักกว้าง 1.50 เมตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดให้สร้างขึ้นประดิษฐานอยู่ในพระวิหารปัญจวัคคีย์

- **พระพุทธรไสยาสน์** เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางพุทธรไสยาสน์ขนาดใหญ่ ยาว 17.00 เมตร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชศรัทธา โปรดให้สร้างขึ้นประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารด้านทิศตะวันตกหรือพระวิหารพระนอน

- **พระพุทธรปรีณพพาน** เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน ยาว 13.00 เมตร มีพระสาวก 3 รูป นั่งล้อมอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดให้สร้างขึ้นประดิษฐานไว้ในพระวิหารพระนอน

- **พระปางประสูติ** เป็นพระปฏิมาปางพระกุมารประทับยืนบนดอกบัว หล่อด้วยโลหะ สูง 80 เซนติเมตร และมีปฏิมาสตรีสองคนคอยดูแลรับใช้ เป็นพระปฏิมาเก่าแก่ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารทิศเหนือหรือพระวิหารพระร่วงฯ

- **พระปางป่าเลไลยก์** เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งห้อยพระบาท สูง 03.00 เมตร มีปฏิมาช้างและปฏิมาลิง ตั้งอยู่เบื้องหน้าในลักษณะถวายการรับใช้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดให้สร้างขึ้นประดิษฐานไว้ในพระวิหารพระร่วงฯ

- **พระพุทธรมหาวชิรมารวิชัย** เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะปางประทับนั่งขัดสมาธิเพชร หน้าตักกว้าง 0.79 เมตร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารในระหว่างที่ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาถวายสักการะพระปฐมเจดีย์ และได้ทรงเททองหล่อพระพุทธรูปองค์นี้ไว้เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2521 ทางวัดพระปฐมเจดีย์ได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ แทนบุชาบริเวนชานมุขหน้าพระวิหารหลวงองค์พระปฐมเจดีย์

ภาพที่ 5

ภาพถ่ายพระร่วงโรจนฤทธิ์ฯ

ภาพที่ 6

ภาพถ่ายพระพุทธรูประสิทธิ์ฯ

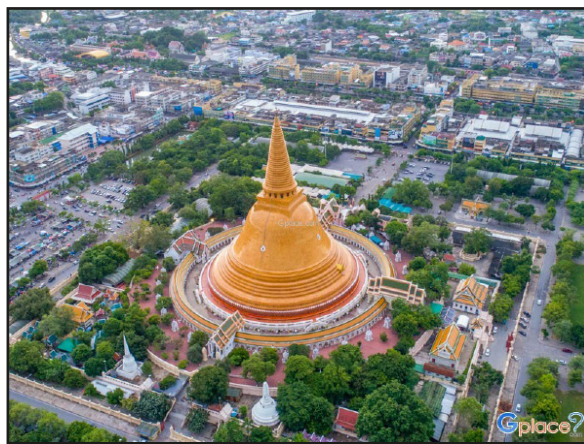
ภาพที่ 7

ภาพถ่ายพระประธานในพระอุโบสถ

ที่มา : Researcher (2024)

จิตรกรรมที่ปรากฏในองค์พระปฐมเจดีย์ ปัจจุบันมีอาคารที่เป็นวิหารที่ครอบองค์พระปฐมเจดีย์ที่มีการเขียนจิตรกรรมฝาผนังอยู่ 2 แห่งคือ พระวิหารทิศใต้ (วิหารปัญจวัคคีย์) เป็นภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องราวประวัติความเป็นมาของศาสนาพุทธและการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์แห่งนี้นับตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงปัจจุบัน รวมถึงประวัติศาสตร์องค์พระปฐมเจดีย์ 3 สมัย ในยุครัตนโกสินทร์ ส่วนพระวิหารทิศตะวันออก (วิหารหลวง) เป็นจิตรกรรมฝาผนังเทคนิคตะวันตกที่เขียนขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2454 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 โดยพระยาอนุศาสน์ จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) บริเวณห้องด้านนอกเป็นภาพต้นศรีมหาโพธิ์มีพระพุทธรูปปางตรัสรู้ประทับนั่งสมาธิเพชรอยู่ ภายในห้องด้านในของพระวิหารด้านผนังฝั่งทิศตะวันออกปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงภาพการเปลี่ยนแปลงรูปทรงขององค์พระปฐมเจดีย์ในยุคสมัยที่เป็นทรงปราสาทไปสู่พระเจดีย์ทรงระฆังในแบบปัจจุบัน มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเทพชุมนุมในผนังฝั่งทิศเหนือและใต้ที่มีลักษณะพิเศษสวยงาม มีสรีระร่างกายแบบสมจริงทำท่าพนมมือไหว้หันไปทางองค์พระปฐมเจดีย์ ตามเทคนิคการวาดแบบตะวันตก (Benyaphat, 2014) ในส่วนล่างของภาพจิตรกรรมเหล่านี้บางภาพปรากฏลายอักษรเขียนคำว่า “นายเล็ก” กำกับใต้ภาพ ซึ่งหลักฐานจากเอกสาร “พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวสมโภชพระปฐมเจดีย์” มีการกล่าวถึงการมอบหมายงานเขียนจิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมนี้ให้หลวงเดชนายเวร (จันทร์ จิตรกร) เป็นผู้รับผิดชอบเขียนงาน (King Mongkut, 2002) โดยภายหลังได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระยาอนุศาสน์จิตรกร” ในปี พ.ศ. 2454 เป็นช่วงเวลาเดียวที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารหลวงเกิดขึ้น (Daughter and Child of Mrs. Bumrungrajboriparn, 1981) จึงสันนิษฐานว่านายเล็กน่าจะเป็นชื่อเล่นของพระยาอนุศาสน์ จิตรกร

ภาพจิตรกรรมเทพชุมนุมที่วิหารหลวงสะท้อนให้เห็นถึงการเลือกใช้เทคนิคแบบตะวันตกในงานจิตรกรรมไทยในสถานที่สำคัญทางศาสนาในสมัยนั้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย และคติความคิดเรื่องเทพที่ถูกทำให้ดูเหมือนมนุษย์มากอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนอย่างชัดเจน โดยความเป็นรูปธรรมที่สามารถอธิบายรูปร่างลักษณะที่มีความเป็นไปสอดคล้องตามความเป็นจริง ทั้งนี้ความสมจริงเหล่านี้อาจเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้ผู้คนในสมัยนั้นเข้าถึงหลักความเชื่อทางศาสนาได้ง่ายขึ้นและไม่ยากเกินไปที่จะจินตนาการถึงตัวตนของเหล่าเทพชุมนุมในพุทธศาสนา เพื่อเป็นแรงผลักดันให้คนในสังคมมีความศรัทธาปฏิบัติตนอยู่ในครรลองคลองธรรมได้อย่างสงบสุข (Benyaphat, 2014)

ภาพที่ 8 ภาพมูสูงองค์พระปฐมเจดีย์
ที่มา : Gplace (n.d.)

ปาฏิหาริย์แห่งองค์พระปฐมเจดีย์

กรมศิลปากรได้บันทึกการกระทำปาฏิหาริย์ขององค์พระปฐมเจดีย์ไว้ในเรื่องพระปฐมเจดีย์กระทำปาฏิหาริย์ ดังที่ทรงมีพระราชเลขากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความตอนหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าได้นั่งเล่นที่เรือนสนามจันทร์ มีข้าราชการและมหาดเล็กอยู่ด้วยกันเป็นอันมาก ได้เห็นองค์พระปฐมเจดีย์มีรัศมีสว่างพร่าออกทั้งองค์ ดูประหนึ่งว่าองค์พระปฐมเจดีย์ด้านตะวันตกคือด้านที่เฉียงตรงกับสนามจันทร์นั้นทำด้วยฟอสฟอรัสพราวเรือง ๆ ตั้งแต่ได้คอร์ระฆังลงมาหน่วยหนึ่งตลอดขึ้นไปจนถึงยอดมงกุฎ และยังซ้ำที่ลักรัศมีพวยพุ่งขึ้นไปอีกประมาณ 3-4 วา ปรากฏแก่ตาอย่างนี้ 17 นาที แล้วรัศมีตอนใต้แต่กลิ้งโฉนตลอดจนยอดก็ดับลงไปทันทีเหลือสว่างอยู่แต่ตอนช่วงมะมวดลงมาอีกสักไม่ถึงหนึ่งนาทีก็ดับหายไปหมดมืดแม้จะมองแต่รูปองค์พระก็ไม่เห็นถนัด ข้าพระพุทธเจ้าได้นับผู้ที่ได้เห็นในขณะนั้นตลอดจนทหารที่อยู่ยามสี่คนเป็นจำนวน 69 คน” (Fine Arts Department, 1985)

นอกจากความศักดิ์สิทธิ์แล้วพระปฐมเจดีย์ยังมีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพราะเป็นเมืองโบราณสถานเก่าแก่ที่มีอายุนับพันปี การได้เสด็จประทับอยู่ที่เมืองนครปฐมก็เท่ากับได้ประทับอยู่ในดินแดนที่เป็นอนุสรณ์แห่งบูรพกษัตริย์ไทย ครั้นถึงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปฐมเจดีย์มีสภาพทรุดโทรมอย่างหนัก แผ่นกระเบื้องประดับองค์เจดีย์หลุดร่วงเป็นจำนวนมาก จึงมีพระราชดำริให้ปฏิสังขรณ์เสียใหม่แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงรับเป็นพระราชภาระโดยส่งมอบให้สมเด็จพระยาตำรากร ราชานุภาพดำเนินการ (Fine Arts Department, 1985) พระราชกรณียกิจสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับพระปฐมเจดีย์ส่วนใหญ่เป็นการบำรุงรักษาสสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ซึ่งมีสภาพทรุดโทรมอย่างมากและงานประดิษฐ์สถานพระร่วงโรจนฤทธิ์ที่วิหารเหนือของพระปฐมเจดีย์ จนปรากฏเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองนครปฐมในปัจจุบัน

คุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

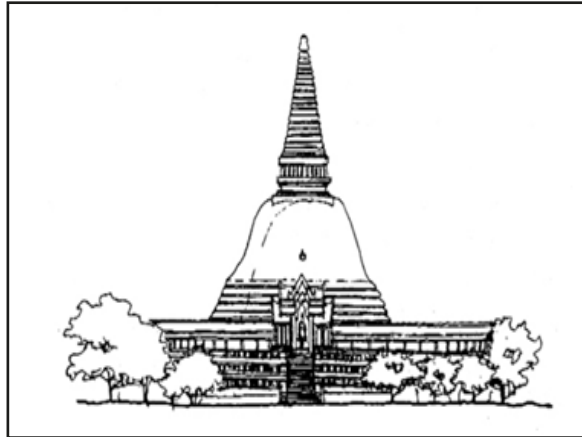
จากอดีตจนถึงปัจจุบันบริบทต่าง ๆ บริเวรรอบองค์พระปฐมเจดีย์มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดจากหลักฐานที่บันทึกไว้ในหนังสือหรือจดหมายเหตุต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าองค์พระปฐมเจดีย์มีความเกี่ยวเนื่องกันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่มายังดินแดนสุวรรณภูมิเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ได้ทรงทำนุบำรุงบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 9 ความเจริญก็เริ่มขยายมากขึ้นเพราะมีการพัฒนาระบบคมนาคม ประชาชนเริ่มย้ายถิ่นฐานเข้ามาประกอบอาชีพทำมาค้าขาย เมื่ออยู่รวมกันมากขึ้นจากชุมชนเล็กก็กลายเป็นชุมชนใหญ่มีร้านค้าตลาดเกิดขึ้นตามลำดับสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ บริบทรอบองค์พระปฐมเจดีย์เปลี่ยนแปลงไปสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าด้านต่าง ๆ

- **คุณค่าด้านสังคม** เป็นศูนย์รวมของพุทธศาสนิกชน พระภิกษุ และสามเณรภายในวัด ได้ทำงานร่วมกัน ประชาชนทั้งในและนอกประเทศได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิ การจัดงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าเพิ่มทางสังคม การที่คนมาร่วมกันทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยการให้ทาน รับศีล ถวายสังฆทาน และเที่ยวชมทัศนียภาพโบราณวัตถุต่าง ๆ ภายในวัด เป็นการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันแก่จิตใจให้ลดละอบายมุขทั้งปวง ไม่สร้างปัญหาให้แก่สังคมส่งผลให้สังคมโดยรวมเป็นสังคมที่สงบน่าอยู่

- **คุณค่าด้านเศรษฐกิจ** การจัดงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ก่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางมาเที่ยวในงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อมาทำบุญและซื้อสินค้าต่าง ๆ ภายในงาน ประชาชนนำสินค้าผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน พืชผักผลไม้ สินค้าชุมชน และสินค้าหลากหลายมาจัดจำหน่าย นักท่องเที่ยวมีโอกาสจับจ่ายใช้สอยทำให้เงินสะพัดเกิดการกระจายของรายได้และส่งผลถึงร้านค้าในในตลาดตัวเมืองนครปฐมอีกด้วย การจัดงานดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นการสร้างรายได้ให้แก่บรรดาพ่อค้า แม่ค้าทั้งภายในงานและบริเวณนอกงานให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เป็นการช่วยเพิ่มพูนเศรษฐกิจของชาติ

- **คุณค่าด้านวัฒนธรรม** องค์พระปฐมเจดีย์ก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างปัญญาให้กับประชาชนโดยรวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจรรโลงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นอันดีงามในสถานที่แห่งนี้ การจัดงานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ได้นำเอาแนวคิดของปราชญ์ท้องถิ่นมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการความเชื่อประเพณีและทักษะต่าง ๆ จะถูกถ่ายทอดผ่านการจัดงาน เป็นการสืบทอดประเพณีเทศกาลนมัสการพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ ณ องค์พระปฐมเจดีย์ที่มีมาแต่โบราณกาล ทำให้เกิดความดีงามด้านจิตใจเป็นสำคัญและทำให้พุทธศาสนิกชนที่มาเที่ยวในงานเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและมั่นคงในพระรัตนตรัยเพิ่มมากขึ้น คุณค่าทางวัฒนธรรมเหล่านี้จึงเป็นมรดกทางสังคม (Sumetho, 2015)

จะเห็นได้ว่าแต่ก่อนมักจะนิยมนำบุตรหลานเข้าวัดเพื่อปลูกฝังความศรัทธา คุณธรรม จริยธรรม ต่างจากปัจจุบันเข้าวัดมาเพื่อทำบุญตามประเพณีนิยม บริบทเหล่านี้เปลี่ยนไปจากอดีตแต่อย่างไรก็ตาม ความศรัทธาก็ยังมั่นคงอยู่เหมือนเดิม

ภาพที่ 9 ภาพวาดองค์พระปฐมเจดีย์
ที่มา : Nindet (1997)

สรุปผล

จากการศึกษาพบว่า องค์พระปฐมเจดีย์หรือพระประธมเจดีย์ สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งอินเดียโดยส่งสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังสุวรรณภูมิ เริ่มแรกมีรูปทรงโอคว่ำหรือบาตรคว่ำ เหมือนอย่างเจดีย์ลังกา ต่อมาพระยาพานได้สร้างเพิ่มเติมโดยทำเป็นทรงยอดพระปรางค์บนทรงบาตรคว่ำ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะโดยทำเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานแผ่กว้างครอบลงไปบนเจดีย์เดิมอีกครั้งตั้งชื่อว่า “พระปฐมเจดีย์” หลังจากนั้นกษัตริย์ในรัชสมัยต่อมาทรงทำหน้าที่บูรณะพระปฐมเจดีย์รวมถึงบริเวณโดยรอบจนกระทั่งเสร็จสิ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แต่อย่างไรก็ตามยังคงมีการทำนุบำรุงองค์พระปฐมเจดีย์ มาตลอดอย่างต่อเนื่องทุกรัชสมัย

ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ว่าตามหลักฐานอันมีโบราณวัตถุปรากฏประกอบกับเรื่องพงศาวดารรู้ได้แน่ชัดว่าพระพุทธรูปศาสนา มาประดิษฐานในสยามประเทศตั้งแต่เมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติละว้า ราชธานีตั้งอยู่ที่เมืองนครปฐม ซึ่งเรียกนามในสมัยนั้นว่าทวารวดี และมีหลักฐานคือพระปฐมเจดีย์ปรากฏอยู่เป็นสำคัญ (Damrong Rajanubhab, 1971) นามเดิมขององค์พระปฐมเจดีย์ก็คือ “พระธมเจดีย์” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นองค์เจดีย์ ที่มีการก่อสร้างขึ้นตั้งแต่คราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งคณะสมณทูตมาเผยแผ่ศาสนาในดินแดน เอเชีย ข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรนั้นก็ยังไม่เป็นที่แน่ชัด แต่ส่วนใหญ่แล้วก็เห็นตรงกันว่าจะมีการสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งบันทึกจากเอกสารเก่ากล่าวเอาไว้ว่าเดิมองค์พระปฐมเจดีย์ สร้างเมื่อ พ.ศ. 500 แต่ก็มีบางเอกสารกล่าวเอาไว้ว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1000 บ้าง พ.ศ. 1185 บ้าง พ.ศ. 1264 บ้าง หรือเรื่อยมาถึง ปี พ.ศ. 1630 (Thammarat, 2008)

นอกจากองค์พระปฐมเจดีย์ปูชนียสถานที่สำคัญ ยังมีพระอุโบสถ พระวิหารทิศใต้ (วิหารปัญญาวัคคีย์) พระวิหารทิศตะวันตก (วิหารพระนอน) พระวิหารทิศเหนือ (วิหารพระร่วงฯ) พระวิหารทิศตะวันออก (วิหารหลวง) อยู่รอบองค์พระปฐมเจดีย์ สอดคล้องกับ Samran (2012) กล่าวถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมพระปฐมเจดีย์ไว้ว่ามีการกำหนดตำแหน่งของพระวิหารทิศทั้ง 4 หลัง ให้เกิดความสัมพันธ์กับแผนผังโดยรวมคือ วิหารทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปปางประสูติ วิหารทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปปางตรัสรู้ วิหารทิศใต้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทานปฐมเทศนา และวิหารทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางเสด็จปรินิพพาน ดังนั้นตำแหน่งของพระวิหารที่ตั้งอยู่ในแกนทิศทั้งสี่จึงมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะการเวียนประทักษิณล้อมรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งตั้งประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของผัง

ส่วนประติมากรรมที่เป็นปูชนียวัตถุและโบราณวัตถุประดิษฐานอยู่ประกอบด้วย พระเจดีย์องค์เดิม พระพุทธสิหิงค์ (จำลอง) พระประธานในพระอุโบสถ พระร่วงโรจนฤทธิ์ฯ พระพุทธรูพรเชษฐา พระพุทธรูปนันทราย พระปางโปรดปัญญาวัคคีย์ พระปางนาคปรก พระพุทธรูปไสยาสน์ พระพุทธรูปปรินิพพาน พระปางประสูติ พระปางป่าเลไลยก์ และพระพุทธรูปมหาวิชัย นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติซึ่งแต่เดิมชำรุดอยู่เมืองศรีสัชนาลัยและมีพระบรมราชโองการถวายพระนามพระพุทธรูปนี้ว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรมโฆส มหาวิชัยราชาปูชนียูปติตร” และได้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์บรรจุพระบรมสรีรางคารของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ตามความในพระราชพินัยกรรมของพระองค์

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังปรากฏที่พระวิหารทิศใต้ (วิหารปัญญาวัคคีย์) และพระวิหารทิศตะวันออก (วิหารหลวง) เป็นเรื่องราวความเป็นมาของศาสนาพุทธรวมถึงประวัติการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ 3 สมัย ในยุครัตนโกสินทร์ ภาพเทพชุมนุมที่มีลักษณะพิเศษสวยงามมีสรีระร่างกายแบบสมจริงทำท่าพนมมือไหว้หันไปทางองค์พระปฐมเจดีย์ มีการใช้เทคนิคการวาดภาพแบบตะวันตกโดยพระยาอนุศาสน์ จิตรกร (จันทร์ จิตรกร)

จะเห็นได้ว่าองค์พระปฐมเจดีย์ถือเป็นสถานที่ยิ่งใหญ่มีความเป็นมาอย่างยาวนานน่าสนใจและน่าค้นหา มีความสำคัญยิ่งในพุทธศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั่วไป ไม่ว่าบริบทสังคมโลกจะเปลี่ยนแปลงไปสักแค่ไหนหรือความเจริญทางวัตถุจะส่งผลต่อวัฒนธรรมไทยอย่างไร トラบที่พระอาทิตย์ยังปรากฏอยู่ฉันทิต องค์พระปฐมเจดีย์ก็คงอยู่คู่กับพุทธศาสนาฉันทันนั้น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับศิลปกรรมไทยแขนงต่าง ๆ ที่ปรากฏในองค์พระปฐมเจดีย์ เช่น ประติมากรรมไทย
2. ควรเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับองค์พระปฐมเจดีย์ในบริบทต่าง ๆ ให้กับสถานศึกษาและบุคคลทั่วไปอย่างทั่วถึง

References

- Benyaphat, T. (2014). **Design Doctrine on Mural Painting of Angel Assembly by Praya Anusat Jitrakorn (Chand Jitrakorn) at Prapathom Chedi Temple.** Silpakorn University.
- Damrong Rajanubhab, H. R. H. (1971). **Legend of Buddha Pagoda.** Runwattana Publishing.
- Daughter and Child of Mrs. Bumrungrajboriparn. (1981). **Commemorating the Royal Cremation Ceremony Mrs. Bumrunrajboriparn (Amphan Suntoravej).** Burapasilp Publishing.
- Fine Arts Department. (1985). **Phra Pathom Chedi Department of Fine Arts Inspection, Repurification, and Restoration and Restoration of Phra Pathom Chedi.** Unityprogress Publishing.
- Fine Arts Department. (1995). **Registration of Archaeological Sites in the Fine Arts Unit 2.** Department of Fine Arts Press.
- Gplace. (n.d.). **Phra Pathom Chedi.** <https://www.en.gplace.com/1405>.
- King Mongkut, H. M. (2002). **History of Early King Rama VI.** Matichon Publishing.
- Leksukhum, S. (1992). **Pagoda History and Terminology of Pagoda Elements in Thailand.** Phikhaneshcenter Publishing.
- Na Paknam, N. (1995). **Pagodas in Thailand.** Odeon Store.
- Naracha, T. (2024). **Drawing of Phrapathom Chedi.** Bangkok.
- Nindet, S. (1997). **Chedi.** Silpakorn University.
- Panyasiri, C. & Katapunyo, R. (2013). **History of Temples in Nakhon Pathom Province.** Onpa Publishing.
- Royal Institute. (1999). **Dictionary of the Royal Academy Edition.** Charoentat Publishing.
- Samran, P. (2012). **Folklore and Symbols in the Architectural Design of the Phrapathom Chedi.** Silpakorn University.
- Sumetho, P. (2015). **Concept, Value and Social Power Building of Wat Phrapathom Chedi Rajavaramahavihara, Phrapathom Chedi Sub-district, Nakhon Pathom Province.** Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Thammarat, S. (2008). **Sacred Relics.** Mitsamphankrapfik Publishing.
- Thitiyano, P. (2009). **The Study of the Phrapathom Pagoda as Symbol of Learning Buddhism.** Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Wat Phra Pathom Chedi. (1984). **Commemoration of the Worship of the Pathom Pagoda, Nakhon Pathom Province.** Prayurawong Publishing.